

נעדרים

תהלה דרמון מלכה

המערכת המדעית מרכז זלמן שזר
פרופ' ירחמיאל כהן – יו"ר, פרופ' כנה ורמן, מר יחזקאל חובב,
פרופ' מאיר חזן, פרופ' אלי לדרהנדלר, פרופ' בת-ציון עראקי קלורמן,
ד"ר מיכה פרי, פרופ' אפרים שהם-שטיינר

מנהל ההוצאה לאור: עזרא ברום
עורך ראשי: יחזקאל חובב
הפקה והבאה לדפוס: נעה גרינולד-עסיס

הוצאת יד ושם
מנהלת ההוצאה לאור: עידית זקן
עורכת ראשית: ד"ר אלה פלורסהיים

עריכה לשונית: אברהם בן-אמתי
סדר ועימוד: רונית גלעד

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט
מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

הציטוט בעמ' 5 מתוך השיר "האם השלישית" מאת נתן אלתרמן. © כל הזכויות שמורות
ליוצרים ולאקו"ם.

מסת"ב 4-401-227-965-978
מספר קטלוגי 185-1133

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
וליד ושם, רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, תשפ"ה 2025

shazar@shazar.org.il
publications.marketing@yadvashem.org.il

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

הדפסה: דפוס פרינטיב
ירושלים

נעדרים

חיפוש קרובים אחרי השואה

תהלה דרמון מלכה

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המכון הבין-לאומי
לחקר השואה

יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

לארלה, יונתן, רוני, שחר
וזהר, באהבה ובתפילה

וְהָאֵם הַשְּׁלִישִׁית בְּעִינֶיהָ תוֹעָה –
לֹא הָיָה לִי יָקָר כְּמוֹהוּ [...]]
אֵיכָה אֶבְרָךְ לִקְרָאתוֹ וְאֵינְנִי רוֹאָה
אֵינְנִי יוֹדַעַת אֵיפֹה הוּא.
אִזְ הַבְּכִי רוֹחֵץ אֶת רִיסֶיהָ שְׁלָה [...]]
– וְאוֹלִי עוֹד לֹא נָח. וְאוֹלִי
הוּא מוֹדֵד בְּנִשְׁקוֹת, כְּנִזִּיר מְשֻׁלָּח
אֶת נְתִיב עוֹלָמְךָ, אֱלֹהִי.
(נֹתָן אֶלְתֵּרמָן, הָאֵם הַשְּׁלִישִׁית)

תוכן העניינים

11.....פתח דבר.

15.....מבוא.

שער ראשון: חיפושים באירופה

23.....פרק ראשון היום שאחרי.

31.....א. קשר או קבר.

32.....ב. צעדים ראשונים.

35.....1. למה לחפש?

40.....2. איך מתחילים?

42.....ג. רשימות שמות.

46.....1. שארית הפליטה במחנות העקורים.

55.....2. פעילות הרבנים הצבאיים במחנות העקורים.

57.....פרק שני את אחי אנוכי מבקש: חיפוש מאורגן.

57.....א. ארגוני איתור בין-לאומיים.

60.....ב. ארגוני סיוע יהודיים.

61.....1. הג'וינט.

63.....2. חיילי הבריגדה וחיילות חיל העזר.

70.....3. המתנדבים הארץ-ישראלים.

76.....פרק שלישי ניסיונות ראשוניים לפתרון.

77.....א. בעיית העגונות.

78.....1. עגונות.

82.....2. התגייסות רבנים לפתרון הבעיה.

83.....3. החלוצים – רבנים ניצולים.

86.....4. הבנת המציאות לאחר המלחמה.

5. עגונות השואה בארץ ישראל.....89
6. העגונות בחקיקה.....90
- ב. ילדים.....94
1. השלוחה לאיתור ילדים.....94
2. ילדים יהודים נעדרים.....96
3. חיפושי ילדים.....98

שער שני: נעדר השואה בישראל

פרק רביעי נעדר השואה – הסיפור הארץ-ישראלי.....107

- א. היישוב היהודי בארץ ישראל: היבטים דמוגרפיים.....107
- ב. הלכי הרוח ביישוב במהלך המלחמה ובסופה.....111
- ג. חיפושים בסיוע לנדסמנשפטים וארגוני הניצולים.....115
- ד. חיפושי קרובים על ידי הסוכנות היהודית בברית המועצות.....120

פרק חמישי מי מכיר מי יודע? המדור לחיפוש קרובים.....126

- א. ההחלטה על הקמת המדור לחיפוש קרובים.....126
- ב. הקמת המדור.....135
- ג. היקף הפעולה במדור לחיפוש קרובים.....138
1. אוכלוסיות חדשות.....142
2. ריכוז נתוני הפניות למדור 1950–1955.....145

פרק שישי המדור לחיפוש קרובים בעיתונות וברדיו.....148

- א. הפרסום בעיתונות.....149
1. לקרוב ולרחוק.....152
2. העיתונות היומית.....154
- ב. הפרסום ברדיו.....157

פרק שביעי "מהמשפחה נשארתי לבד": את מי מחפשים במדור.....165

- א. מתודולוגיה.....166
1. שיטת הניתוח.....166
2. חקר מכתבים.....170

ב. קריאה במכתבי חיפוש קרובים שכתבו ניצולים.....173

1. כתיבה על השואה: אזכורים לסיפור האישי.....174

2. שפה שבורה: שגיאות, חזרה.....176

3. החיפוש כשיבה אל החיים: ביטויים של תקווה ונחמה.....179

ג. חיפושים שונים: דוגמאות ומאפיינים.....183

1. חיפושי אחים.....185

2. הורים מחפשים.....190

3. ילדים מחפשים משפחה.....196

פרק שמיני מי נכנס לזיכרון הנצח? הנצחת קורבנות השואה.....202

א. הנצחה אישית, הנצחה קולקטיבית.....204

1. הנצחה בשם.....204

2. מניע קהילתי.....205

3. מניע לאומי.....208

ב. דפי העד.....209

1. יד ושם.....214

2. מפעל דפי העד.....217

ג. בין דפי העד למדור לחיפוש קרובים.....222

1. אפשרות לעדות.....225

2. פרקטיקה.....227

3. לבחור שלא לבחור.....229

סיכום על שפת החור השחור.....233

א. הריק הממשי.....234

ב. המשמעויות של נעדרים כקטגוריה שלישית.....238

ביבליוגרפיה.....241

מפתח כללי.....257

פתח דבר

ספר זה הוא פרי עבודת דוקטור שכתבתי במחלקה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון תחת הנחייתה של פרופ' חנה יבלונקה. אולם באופן עמוק יותר ומדויק יותר הוא פרייין של מאות שיחות שקיימתי עם אנשים רבים לאורך השנים. העניין האישי שלי בחקר השואה הביא רבים לספר לי את קורות משפחתם בשנות השואה. כמעט תמיד החלה השיחה בתיאור המשפחה שהייתה לפני המלחמה, במניין הנספים ובסיפור הצלתם של מי שזכו לצאת מן התופת. רק לבסוף, בשלהי השיחה, נזכרו לפתע באותו קרוב או קרובה שאיש לא ידע מה עלה בגורלם. במאות השיחות שניהלתי כמו עלו לפתע בזיכרון מאיזו תהום עלומה אותם צללים של מי שלא נמנו ברשימת הנספים, אולם בוודאי לא היו בין הניצולים ששבו לחיים.

מי אלה אותם נעלמים? מה אירע להם? ומדוע מתקשים עד היום קרוביהם להגדיר לאיזו מן הקטגוריות יש לשייך אותם? שאלות אלה העסיקו אותי לא מעט. ההבנה כי ישנו חלל בלתי מוגדר הנוכח בחייהם של רבים כל כך הניעה אותי לצאת למסע בעקבות נעדרי השואה.

נעדרות של אדם נחשבת אחת החוויות הקשות ביותר להתמודדות מבחינה פסיכולוגית. אי ודאות בנוגע לגורלו והפחד שהוא סובל באין יכולת לסייע, ובצידם התקווה (והפחד) כי בכל רגע יכול אותו אדם לשוב ולפרוע את הסדר בחיי קרוביו ואוהביו, יוצרים עבור קרוביו חויית חיים של מי שעומדים על קרח דק. יש בנעדרות גם בדידות גדולה ותלישות, שכן בעוד שחברות יצרו לעצמן מנגנוני אבל שמסמלים את תום החיים ומסייעים לקרובי המשפחה לשחרר את הנפטר לדרך ולהמשיך הלאה, במקרה של נעדר האפשרות הזו איננה קיימת, ועל כן אמצעי האבל הממוסד וההנצחה הלאומית אינם עומדים לרשות המשפחה.

אולם מה קורה כאשר הנעדרות איננה רק מנת חלקה של משפחה אחת, אלא היא הופכת לתופעה רחבה? כיצד מושפעת מכך החברה? אילו מנגנונים מתפתחים? לצערנו השואה שהמיטה חורבן על קהילות כה רבות, על משפחות ועל יחידים,

הביאה גם לקיומה של תופעת נעדרים נרחבת, אולי הגדולה ביותר שידע העם היהודי מעודו. וכך שאלות שהיינו מייחלים שתישארנה תאורטיות הפכו למציאות. אך בניגוד לנספים שזכרם מוגדר וברור, ובניגוד לניצולים שיכלו להעיד על שאירע להם בעצמם, הנעדרים נותרו חסרי קול וחסרי "אתרי זיכרון", כפי שהגדיר אותם פייר נורה. חיבור זה מבקש להנכיח אותם במרחב הזיכרון ולהצביע על כך שלשואה היה עוד מחיר כבד ונורא, והוא היעדרם של רבבות, היעדר שמלווה רבים כל כך עד לימינו אנו.

עם זאת מי שקיווה שספר זה יוכל לתת מענה לשאלה פולחת הלב היכן הם אותם נעדרים ינחל לצערי אכזבה. ספר זה לא יוכל לפתור את התעלומה בנוגע להימצאם של אנשים ספציפיים. אולם אני תקווה שמי שיקרא את הספר יוכל לצייר מפת דרכים שבאמצעותה כבר ניסו רבים לאתר ולפתור את מצוקת הנעדרים שלהם, ולוואי שחוכמת המונים זו תוכל לסייע למי שניתן.

*

חיבור זה נכתב הודות לעזרתם של רבים, וחובה נעימה היא להזכירם כאן. ראש וראשית אני מבקשת להודות לפרופ' חנה יבלונקה, שליוותה את תהליך הורתו ולידתו של חיבור זה. ברוחה הטובה, בסבלנותה ובאמונתה הגדולה הנחתה אותי בכתיבת הדוקטורט, ואפשרה למחקר הזה לצאת לאוויר העולם. תודתי גם לסגל המחלקה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון, שזכיתי להסתופף בצילה החל מיומי הראשון בתואר הראשון. זכיתי ללמוד ממורים שהרחיבו את עולמי ועוררו בי סקרנות אקדמית אולם בראש ובראשונה היו פשוט בני אדם – אכפתיים, קשובים, נכונים לעוץ עצה ותומכים ברגעי הבדידות הגדולים של כתיבת הדוקטורט. במיוחד חשוב לי לציין את פרופ' מוטי זלקין, פרופ' אמנון (נונו) רוזנקרופצקי ופרופ' אפי שהם שטיינר.

זכיתי ולצידי למדו אנשים נפלאים, חברים, אשר שמחו תמיד לסייע ולהציע אופן קשבת ולחשוב יחד. אחת מהן הייתה לי (ועודנה) חברת נפש – ד"ר עדה גבל. לה אני מודה במיוחד על שעות של שיחות (גם בשעות לא שעות), על עניין אמיתי בעבודתי, על היכולת להעיר ללא משוא פנים וללא חשש כדי לדייק ולשייף, על עצה טובה ועל המון צחוקים. לצידה אני מבקשת להודות גם לד"ר יהודית דורי דסטון, לד"ר מאיה שבת ולד"ר רון לסרי.

זכיתי לפגוש עוד רבים ששמחו לסייע לי. ביניהם אבקש להודות לפרופ' דן

מכמן, ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם והמחלקה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בר אילן, לפרופ' חוי דרייפוס מאוניברסיטת תל אביב, לפרופ' גיא מירון מהאוניברסיטה הפתוחה, לד"ר בעז כהן ממכללת הגליל המערבי, לד"ר קרן שלו מאוניברסיטת פורטסמות', אנגליה. וכן לסופרת והמחזאית נאווה סמל ז"ל, ששיתפה אותי בחוויותיה מן התקופה הנידונה כבת להורים ניצולי שואה. ברצוני להעלות את זכרו המבורך של ד"ר מיכאל פייגה ז"ל, שתרם אף הוא מהידע שלו למחקרי.

חיבור זה נסמך על מקורות ארכיוניים רבים שאותם סייעו לי להשיג אנשים מקצועיים לעילא ולעילא העובדים במגוון ארכיונים בארץ. בראשם אני מודה לגב' סימון שליאכטר ולגב' בתיה לשם מהארכיון הציוני המרכזי, שפתחו בפניי את הארכיון הסגור של המדור לחיפוש קרובים. תודה מיוחדת לגב' מרים טוראל מהארכיון הציוני המרכזי, שזכיתי לשבת בחדרה שעות וימים ארוכים וסייעה לי לאתר חומרים נדירים. אני מבקשת גם להודות לצוות הארכיון של מוסד יד ושם ובראשם גב' מיקי דרור על העזרה שהגישו לי מקרוב ומרחוק ועל החברות.

כידוע, אם אין קמח אין תורה. מחקר זה נכתב בסיוע ועידוד של כמה קרנות ומלגות. תודתי נתונה לאוניברסיטת בן-גוריון, שבחרה להעניק לי את מלגת הנגב לדוקטורנטים מצטיינים, וכן לוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה, על שבחרה להעניק לי את המלגה ע"ש נתן רוטנשטרייך לדוקטורנטים מצטיינים. כמו כן תודתי למלגת עידוד מאת הקרן ע"ש חנה העליון ז"ל לבית ולדמן מתוך קרנות יד ושם.

בתהליך הפיכתו של המחקר לספר עמדו לצדיי אנשי ההוצאה לאור של מרכז שזר: חיה פז כהן, עזרא ברום, יחזקאל חובב ופרופ' ירחמיאל כהן. אני גם מבקשת להודות לעורך הלשוני של הספר אבי בן-אמתי, שטרח רבות ובדייקנות גדולה סייע לי לתקן שגיאות, להבהיר רעיונות ולבור את המוץ מתוך התבן. למרות הניסיונות לדייק ולנקות שגיאות ככל הניתן ודאי נותרו כאלה פה ושם; כולן באחריותי. ספר זה ראה אור בשיתוף פעולה עם הוצאת יד ושם. אני מבקשת להודות למוסד ולאנשי ההוצאה לאור על תמיכתם בהפיכתו של מחקר זה לספר, ובראשם לד"ר אלה פלורסהיים, העורכת הראשית של ההוצאה לאור.

בשנים האחרונות משמשת המכללה האקדמית הרצוג ביתי האקדמי, ותהליך הפיכתו של המחקר לספר התאפשר גם בזכות התמיכה שזכיתי לה מצוות המכללה. ביניהם אני מודה לד"ר אביחי קלרמן, שמצאתי בו שותף לעניין בנעדרים ולניסיונות לפתור את מצוקת המשפחות.

*

עבודה זו מוקדשת לארבעה: לזכרו של סבי, ד"ר עזר דרמון, שהיה לי מקור השראה, חוכמה והקשבה. לזכרה של סבתי, קולט כאהן, שלצערי הלכה לעולמה זמן קצר לפני סיום מחקר זה. ולזכרה של אמי, אלישבע דרמון, שהייתה תמיד הקוראת הראשונה שלי והרוח במפרשיי, ולא זכתה לראות את מחקרי יוצא לאור. וכן לזכרו של בני, אורי רפאל. חסרונו מלווה אותנו תמיד לצד השמחה שאנו חווים משאר ילדינו.

אני גם חבה תודה לאבי דני דרמון ולחמי וחמותי רבקה ויעקב מלכה על עזרתם הרבה. אולם מעל הכול אני מודה לאישי האהוב ארלה (אהרן), שתמך והאמין, פינה לי זמן למחקר ונשא בעול, הכיל והאכיל והקשיב והתווכח. בלעדיך דבר לא היה קורה. ואחרונים חביבים ואהובים מוגשת תודתי לילדי יונתן, רוני, שחר וזהר, שנשארו אף הם בעול של אימא טרודה לעיתים ועסוקה לעיתים אך אוהבת תמיד.

*

לסיום, תהליכי מחקר וכתובה הם ארוכי שנים, וכבר קרוב לעשר שנים שהנעדרים מלווים אותי בשוכבי ובקומי. אולם לצערנו הגדול אירועי 7 באוקטובר 2023, שהתרחשו בשלהי העבודה על ספר זה, הפכו באחת את מציאות הנעדרים לחוויה ממשית וכואבת עבור כלל החברה הישראלית. עוד מוקדם להגיד כיצד תיראה החברה הישראלית בסיומה של המלחמה, ואני תפילה כי כל השבויים והנעדרים ישובו לביתם במהרה. אם יש משהו שספר זה מלמד, הרי זוהי האמונה וההכרה שגם לאחר אסון כבד ישנה דרך לקום מן האפר, לצמוח ולהיבנות, ושדבר זה חייב להיעשות בכוחות משותפים. אני מאחלת לנו שנדע אף אנחנו לקום ולהיבנות יחד.

אייר תשפ"ה

מבוא

ב־2 במאי 1945 שחררו חיילי הצבא האמריקני את מחנה ובלין (Wöbbelin), שהיה תת־מחנה של מחנה הריכוז נוינגממה (Neuengamme).¹ בין המשוחררים הייתה גם קבוצת אסירים צרפתים וביניהם ליאון כאהן, אחיו של סבי. הוא נעצר הן כיהודי והן עקב היותו פעיל ברויסטנס (תנועת ההתנגדות הצרפתית). בעת השחרור היה מצבו הרפואי רע כשל שאר האסירים, והוא סבל מדיזנטריה, מרעב ומתשיות. עם היוודע דבר שחרורם של מחנות הריכוז החלה אימו של ליאון לחפש אותו. פניותיה לרשויות שהיו אמונות על מתן מידע למשפחות בנוגע לאסירים צרפתים ששחררו מידי הנאצים נענו בתשובה כי אין עדיין מידע מסודר על המשוחררים. אט אט התברר בבית המשפחה כי בעוד שחבריו ששהו איתו במחנה ודיווחו כי ראו אותו חי בעת השחרור שבו לבתיהם, עקבותיו של ליאון אבדו. כל הפניות אל הצלב האדום, אל האחראי על האסירים הצרפתים ורשויות נוספות לא פתרו את החידה. ליאון לא שב הביתה, אך גם קבר שבו ידוע בוודאות כי שם מונחת גופתו לא נמצא.

ליאון לא היה היחיד. כמוהו נעלמו עוד מיליוני בני אדם בעקבות מלחמת העולם השנייה בכלל והשואה בפרט.

על פי שירות האיתור הבין־לאומי (International Tracing Service (ITS), בשנת 1946 היו יותר משלושה מיליון וחצי נפשות ממדינות שהיו תחת כיבוש גרמני שגורלם נותר לא ידוע לממשלותיהם ולבני משפחותיהם. מספר זה איננו כולל את אזרחי רוסיה הסובייטית ושאזר אזרחי המדינות שהרכיבו את ברית המועצות, ולא את אזרחי גרמניה ובריטניה הנעדרים.² בנוסף לכך היו עוד מיליוני חיילים נעדרים. תופעת הנעדרים הייתה חמורה במיוחד עבור העם היהודי מאחר שבניו היו קורבנות לתהליך השמדה שכלל רצח חסר תיעוד, גירוש, נדודים

1 מחנה זה שכן בקרבה לעיר לודביגסלוסט (Ludwigslust) שבצפון־מזרח גרמניה והיה מחנה קטן יחסית. הוא הוקם לקראת סוף המלחמה במטרה לאכלס שבויי מלחמה, לוחמי מחתרת ואסירים ממחנות שפוגו מפולין. סיבת המוות העיקרית של אסירי המחנה הייתה רעב ומחלות.

2 ITS Archive 6.1.1 Predecessor Organization/ 0001 9–10

והפרדה מבני משפחה. גם במקרים שבהם היה תיעוד על שהתרחש, כמו למשל בחלק מהמחנות והגטאות, לא היה זה יוצא דופן שהמסמכים הושמדו במכוון במהלך הנסיגה הגרמנית. נוסף לכך ההסתרה וההטעיה שהנאצים נקטו כדי להסתיר את פעולותיהם מקורבנותיהם ומשאר העולם הפכו את איתור העקבות לקשה במיוחד. עולה מכך, שנעדרי השואה הם תופעה קיצונית בתוך מכלול נעדרי מלחמת העולם השנייה בגלל הנסיבות שהובילו להיעדרם של רבים.

בתקופה שלאחר השואה היוו הנעדרים בעיה רחבה וכואבת עבור רבים שביקשו לשקם את חייהם ואת משפחתם באופן שהשפיע. על מגוון רחב של תחומים. למרבה הצער התקווה שהבעיה תיפתר בהקדם לא התממשה, וניצולי השואה, שרבים מהם עלו לארץ ישראל, הוסיפו וחיפשו את קרוביהם במשך שנים ארוכות.

אולם ראשית לכול יש להגדיר מיהו נעדר. על פי החוק הבין-לאומי שאותו אימצה גם מדינת ישראל נעדר הוא אדם שאיננו רשום ברשומות המדינה ושגורלו אינו ידוע, אם כי ההשערה היא שהאדם ככל הנראה מת.³ בספר זה אומצה הגדרה סוציולוגית מרחיבה יותר שאותה התוו מלקולם פיינ, פאולין בוס, ג'ני אדקינס ואחרים. לפי הגדרה זו נעדר הוא אדם שמקום הימצאו איננו ידוע; אולם בהיותו קשור לבני אדם אחרים (בני משפחה, חברים, קהילה), אותם אחרים מודאגים בנוגע למצבו ומעוניינים לדעת היכן הוא נמצא.⁴

שאלת נעדרותו של אדם תלויה במידה רבה, אם לא לחלוטין, במידה שבה מחפשים את האדם, ובעיקר בהגדרת הנעדר ככזה מצד המשפחה וקרוביו. מתוך כך מטיל הדבר אחריות גדולה על כתפי בני המשפחה, ולעיתים אף את עול נשיאת זכרו של הנעדר. היעדרו של בן משפחה יוצר לחץ גדול, מתח וקושי אצל בני משפחתו במה שמכנה פאולין בוס "אובדן מעורפל". אובדן מסוג זה מונע את הסיגור (closure) הפסיכולוגי הדרוש כדי להמשיך הלאה בחיים, ויכול לעיתים להיות קשה יותר מאובדן "נורמלי"; אולם בה בעת יכול אובדן כזה לתת תקווה כי אותו אדם ישוב ביום מן הימים.

למרות היקף התופעה רק מחקרים בודדים עסקו בה. ייתכן שאחת הסיבות להיעדרם של מחקרים בשדה זה טמונה במורכבות ההגדרה של נעדר, שאיננה כהגדרת המושגים האובייקטיביים הביולוגיים מת/חי. נעדר הוא במידה רבה הגדרה סובייקטיבית: אדם יכול להיות נעדר במקום אחד וחי או מת במקום אחר. נוסף על

3 כך על פי על פי אמנת האו"ם בדבר הצהרה על מותם של נעדרים מ-6 באפריל 1950 אשר התקבלה בכנסת ישראל כחוק הצהרות מוות, ט"ז באדר תשי"ב: רשומות, חוקים, עמ' 93.

4 פיינ, נעדרות; אדקינס, נעדרים, עמ' 12; בוס, מחקר, תאוריה ופרקטיקה של אובדן מעורפל.

כך הוא אינו יכול לשאת את זכרו בעצמו כפי שיכול החי לעשות, אולם בהיעדר תיעוד למותו (אם אירע) לא ניתן להחיל עליו את כלי הזיכרון וההנצחה השמורים למת, והוא איננו חלק מהזיכרון הקולקטיבי הנושא גם מאפיינים לאומיים. אם כן, הדבר אשר מאפיין את הנעדר הוא חסר מתמשך, והוא כעין "חור שחור" שגבולותיו מוגדרים על ידי אלה אשר מעידים על היעדרו.

ספר זה מבקש להוליך את הקורא במסלול שבו פסעו ניצולי השואה מחד גיסא, ובני משפחותיהם מהארצות המשוחררות מאידך גיסא, בניסיונם לאתר את קרוביהם הנעדרים; מן התקווה כי ימצאו, דרך המאבק לאיתורם ועד המציאה במקרה הטוב או ההבנה הכואבת כי ישנן תעלומות שלעד יישארו פתוחות. מתוך כך ייבחן נושא הנעדרים היהודים לאחר השואה באירופה ובמדינת ישראל בשנים 1945–1965, מתוך ניסיון לברר כיצד הגיבה החברה היהודית ובעיקר החברה הישראלית לתופעת הנעדרים, וכיצד השפיעה תופעה זו על זיכרון השואה במדינת ישראל.

אף שהגורמים להיעדר היו השואה ומוראותיה, את סיפור הניסיון לפתור אותו באמצעות חיפוש קרובים והנצחה יש לפתוח ברגעי השחרור מעול הנאצים ועזוריהם. סוף המלחמה היה רגע מורכב עבור רבים מן הניצולים. בצד השמחה על השחרור עמדה גם אימת הגילוי של היקף השואה שהתחוללה בשנות מלחמת העולם השנייה. חלקו הראשון של הספר יתמקד בעיקר באירופה המשוחררת, ובו יוצג חיפוש קרובים נעדרים כפעולה הראשונה שנקטו ניצולים מכל הסוגים – ניצולי מחנות, פרטיזנים ולוחמים, מתחבאים ובורחים. לדוגמה, השיבה אל הבית בדרך לא דרך, לעיתים תוך סיכון חיים ממשי, מתוך מחשבה כי לשם יתקבצו בני המשפחה הנוספים, במטרה לפתור את הבדידות העמוקה שחוו ניצולים רבים עקב השואה.

חלקו השני של הספר יפנה את המבט אל היישוב היהודי בארץ ישראל המנדטורית ואל הסוכנות היהודית שפעלה בתחום חיפוש הקרובים. רבים מן התושבים היהודים שחיו בארץ ישראל בשנת 1945 היו עולים מארצות מזרח אירופה ומגרמניה שזה מקרוב באו. גם רוב אלה שנחשבו ותיקים לא חיו בארץ יותר משלושים שנה, ולכן לרובם המוחלט היו קרובים בארצות השואה שהקשר עימם נותק. עם תחילת שקיעתו של השלטון הנאצי וביתר שאת עם שחרורם של אזורים גדולים באירופה ביקשו רבים מהם לברר מה קרה למשפחתם, לחדש את הקשר עם קרוביהם ולסייע במה שניתן. חלק מן הפעולות היו עצמיות, חלקן נעשו דרך ארגונים שונים, ובראשם לנדסמנשפטס, וחלקם ביקשו את עזרת הסוכנות היהודית בבניית הגשר.